

INTERFERENȚE TRANSCARPATICE NĂSĂUD - GORJ (acad. Iuliu Moisi)

Gheorghe Pleș

La cumpăna dintre acest secol și cel precedent un număr tot mai mare de intelectuali transilvăneni se stabilea în România. Perioada deceniilor 6 și 7 s-a caracterizat prin reînființarea unor școli și crearea altora - cum au fost Preparandia din Năsăud, mutată în 1869 la Gherla sau Gimnaziile complete din Năsăud (1863) și Brad (1874). Zbătându-se pentru supraviețuire, nefinanțate, dar oprimate, de stăpânirea străină, aceste cetăți ale românismului au lansat în spațiul nostru cultural și școlar numeroși tineri de valoare care și-au continuat studiile în universitățile din Viena, Graz, Praga, Berlin sau Budapesta. După obținerea diplomelor, pentru cei mai străluciți dintre ei chiar doctorate, la momentul integrării lor profesionale apărea problema crizei acute de posturi, în special în gimnazii (=Licee); cele cinci gimnazii românești ale epocii (Blaj, Brașov, Beiuș, Năsăud și Brad) fiind încadrate cu personal calificat. Situația s-a agravat după actul dualist de la 1866 când ofensiva maghiarizării a determinat creșterea exodului intelectual spre România. Mulți dintre cei mai tineri erau mânași de dorința de a trăi în România postcuzistă, visând la România Mare. Alții ca Vasil Suteu, profesor și director la Liceul Cantemir din București sau Constantin Moisi, profesor și arheolog la Tulcea mai apoi

Director general al Arhivelor statului și membru al Academiei, fuseseră invitați de Alexandru Odobescu de la Năsăud.

În perioada 1880-1900 o parte dintre ei s-au stabilit și au găsit condiții de integrare și afirmare în Oltenia: editorul brașovean George Sfetea la Craiova, Ștefan Bobancu, redactorul prigonit al Gazetei Transilvania devine profesor și întemeietor al Societății de împrumut "Cerbul" la Târgu Jiu, profesorii năsăudeni Ștefan Bodiu și Vasile Borgovan vor preda la Turnu Severin, iar foștii lor colegi de liceu, Corneliu Pop Păcurariu și Iuliu Moisil la Slatina.

Un loc de seamă îl ocupă viitorul academician Iuliu Moisil care prin activitatea amplă, neobosită și de mare eficacitate desfășurată la Slatina (1886-1894), Târgu Jiu (1894-1905), București (1905-1930) și Năsăud (1930-1947) s-a afirmat ca un spirit enciclopedic, om al școlii și al slovei, creator de instituții și societăți culturale, întemeietor de arhive și bănci, autor de manuale publicist și editor de periodice. La vârsta senectuții, când transilvănenii din teritoriul rupt de hortyști din trupul gliei românești îl numeau cu venerație "patriarhul graniței năsăudene", primea, alături de amicul și colaboratorul său de o viață, Virgil Sotropa, vestea că la 24 mai 1943 au fost declarați Membrii de onoare ai Academiei României.

Iuliu Moisil a avut șansa de a se naște și a crește într-o familie de excepție. Tatăl său a fost vicarul episcopal greco-catolic al Văii Someșului în perioada 1859-1891. Familia s-a stabilit în Năsăud, în chiar anul venirii pe nume al lui Iuliu. Copilăria și-a petrecut-o într-o perioadă de mari frământări dar și de mari succese datorate în mare măsură abilității și spiritului organizatoric al vicarului Grigore Moisil: înființarea în 1859 a Preparandiei de 2 ani și menținerea ei timp de un deceniu la Năsăud; redobândirea în 1862 a fondurilor grănicerești; deschiderea la 4 octombrie 1863 a Gimnaziului complet (azi, Liceul George Coșbuc) și organizarea în 1870 a adunării generale a ASTRA, tot la Năsăud, sediul Despărțământului cu același nume

printre președinții căruia se va număra fratele său, Constantin Moisil - care i-a fost profesor de limbi clasice - și chiar Iuliu Moisil între 1934-1947.

De mic copil a îndrăgit lectura, impresia cea mai puternică făcându-i-o personalitatea lui Franklin, pe care și-l alege model de viitor. Citea cu plăcere revista "Magazin Pedagogic" redactată în Năsăud, de Vasile Petri, autorul abecedarului din care a învățat, și de Maxim Pop primul său profesor de religie. Răsfoia cu curiozitate, încă înainte de a intra în gimnaziu, Anuarele scoase aproape fără întreruperi din 1867 până în 1943, de fapt reviste de studii științifice și metodice. În anul 1871, când Iuliu Moisil devine elev de gimnaziu este înființată Societatea de lectură a elevilor *Virtus Romana Rediviva* în cadrul căreia își va face peste câțiva ani, ucenicia politică George Coșbuc. Iuliu Moisil va deveni în 1878 secretarul societății; misiunea îi era dificilă căci în urma publicării în 1878 tratatului *Resbelul Oriental Ilustrat* de către profesorii năsăudeni Artemiu Publiu Alexi și Maxim Pop, prigoana cenzurii maghiare se abate asupra Năsăudului: exemplarele distribuite sunt confiscate, autorii anchetați activitatea societății suspendată, membrii ei mai activi puși sub urmărire. O parte din aceste neajunsuri, Iuliu Moisil le va retrăi ca student în cadrul societății *România Jună* la Viena, contemporan fiind cu Ciprian Porumbescu.

Și alți profesori năsăudeni au tipărit manuale pe cheltuieli proprii: Paul Tanco la matematică, Octaviu Barițiu la gramatică, Maxim Pop la religie iar mai târziu, Grigore Pletosu, primul îndrumător și critic al lui Coșbuc, la filozofie, cauza fiind monopolul asupra manualelor acordat rețelei școlilor de stat care erau toate ungurești. Acest gen de inițiativă a continuat până spre anii primului război mondial când a fost stopată cu brutalitate prin legile Appony. Mănat de același crez didactic Iuliu Moisil va scrie câteva manuale școlare, mai reușit fiind *Higiena* pentru cls. IV tipărit la Târgu - Jiu cu sprijinul lui Nicolae Mihoșescu în 1896. În

Vechiul Regat această activitate își pierde utilitatea în 1900 când Spiru Haret introduce manualele unice.

În 1872, pe când era elev în clasa a II-a Iuliu Moisil participă la Sfințirea monumentului vicarului Ioan Marian, întemeietor al învățământului românesc, pe Valea Someșului superior. Personalitatea sa era deseori evocată în familia Moisil (fusesse naș de cununie al părinților săi) și în cercurile culturale și școlare locale. Ioan Marian a acordat un rol deosebit instruirii practice a copiilor, introducând în planul de învățământ activități legate de învățarea pomăritului și apiculturii la băieți și a țesutului și broderiei la fete. În această direcție Iuliu Moisil, va acționa la Târgu - Jiu unde înființează în 1894, în colaborare cu ing. Aurel Diaconovici, Școala de ceramică, deosebit de apreciată și popularizată la nivel național.

Numit în 1895 director al Gimnaziului real din Târgu - Jiu, va acționa energic pentru atribuirea numelui Tudor Vladimirescu, realizată prin decret regal în 1897. Între 1896 și 1898 este construit actualul edificiu al Liceului cu aceleași nume, inaugurarea făcându-se în ziua de 4 octombrie 1898. Cu exact 10 ani în urmă tatăl său sfințea actuala clădire a Liceului "George Coșbuc" din Năsăud; două "temple ale Minervei" pe meleagurile dacilor liberi și în inima Gorjului menite să demonstreze ca românii știu să prețuiască școala și înțelepciunea - crez neobosit al Moisilienilor. În aceeași calitate, Iuliu Moisil va promova idei novatoare, unele inedite în peisajul școlar românesc al epocii: introduce regulamentul de ordine și disciplină, carnete de elev, registrul fișelor de caracterizare, consilii profesoriale trimestriale și anuale, gimnastica de înviorare, jocul de oină, serbări școlare cu prilejul sărbătorilor naționale și altele. Crează colecții de mijloace de învățământ depozitate în săli denumite muzee (actualele laboratoare și cabinete) ca și o bibliotecă a profesorilor și una specială pentru elevi, pentru care solicită donații și specimene de autor.

Aderă cu toată energia sa - care părea multora fără limite - la inițiativa lui Alexandru Ștefulescu de a crea Muzeul Gorjului. Cu tot numărul mare de secții: preistorie și arheologie, istorie, numismatică, geografie turistică, artă populară, științe naturale, obiecte religioase, arte grafice și biblioteca, Iuliu Moisil va găsi soluția găzduirii acestora în monumentală clădire a gimnaziului. Experiența acumulată va fi valorificată de Moisil în organizarea Muzeului pedagogic al Casei Școalelor la București și la Muzeul Năsăudean al cărui fondator și prim director va deveni în 1931.

Analog vor evolua lucrurile și în domeniul publicistic unde, după numeroase colaborări la diferite reviste din Oltenia și București va edita propria sa publicație *Amicul Tinerimii* la Târgu - Jiu și mai apoi la București, iar după revenirea la Năsăud va fi principalul colaborator al directorului revistei de studii și cercetări *Arhiva Someșeană* (1924-1939), profesorul Virgil Sotropa.

Dimensiunile acestei comunicări ne determină să lăsăm nemenționate alte activități organizate în localitățile gorjene ale aceleiași perioade în desfășurarea, organizarea și inițierea cărora Iuliu Moisil s-a angajat cu pasiune și dăruire.

Despre oamenii Gorjului va fi stat deseori de vorbă la București cu George Coșbuc, care funcționa și el ca și conferențiar la Casa școalelor. După construirea vilei Sfetea la Tismana, poetul petrece mai multe sejururi, începând cu 1914. Aici, Coșbuc, mereu marcat de nostalgia îndepărtatelor ținuturi năsăudene, regăsea nu numai peisaje care îi evocau locurile natale dar și oamenii simpli, harnici, omenoși și săritori care îi aminteau de eroii baladelor și idilelor sale.

Destinul cel neiertător a vrut ca sub un cireș de la marginea drumului ce lega Târgu - Jiu de Tismana, în aria comunei Bălești, să se frângă firul vieții singurului odor al poetului, Alexandru; s-a frânt atunci și pana măiastră a lui George Coșbuc.

Oameni de suflet ai Gorjului, dl. Ion Vârțanu și dl. Constantin Negrea, primarul comunei Bălești, au avut binecuvântata inițiativă de a lucra cu pioșenie și a reamenaja

Fântâna lui Coșbuc, săpată de poet la locul accidentului, în cea mai curată tradiție gorjeană.

Fie ca aici, ca și în Muzeul Gorjului, astăzi centenar - să interfereze perpetuu simțierea și spiritul cărturăresc ale Năsăudului și Gorjului.

Bibliografie.

1. **Iuliu Moisil**, *Români ardeleni din Vechiul Regat*, București, Atelierele grafice, "Cultura Națională", 1929.
2. **Vasile Marinoiu**, *O instituție centenară: Muzeul Gorjului, în Crinul satelor*, nr. 5-6/1994.
3. **Teodor Tanco**, *Virtus Romana Rediviva*, vol. I, Bistrița, 1973.
4. **Gavrilă Tomi**, *Contribuții năsăudene la dezvoltarea culturii românești, Iuliu Moisil (1859-1947)*, lucrare metodicosttiințifică ptr. gr. did. 1, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, 1988.
5. **Lucian Valea**, *Pe urmele lui George Coșbuc*, Editura Sport-turism, București, 1986.